

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ ЦЕРКВИ І ЇЇ МОРАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ

„Коли Господь та не буде дому, – дарма працюють його будівничі. Коли Господь не зберігає міста, дарма пильнує сторож”
(Пс. 127:1)

Третє тисячоліття, межу якого нещодавно переступило людство, несе в собі нові тасмниці, майбутні злети і падіння, зміни й трансформації. Стежина суспільної історії відкриває перед нами далекі горизонти, дарує нові прагнення й бажання. Історія не зникає й не «занепадає», як свого часу твердили прихильники марксистської теорії. Допоки існує людина - любляча і егоїстична, раціональна і пристрасна, велична і нікчемна, спільнотна і відлюдна - доки «людина творить, уявляє і бореться» [6, ст. 830], – доти існує історія. Тому надмірно риторичним, із наукової точки зору, виглядає запитання: «Чи є людина творцем історії?». Хоча переносячи це ж запитання в соціально-побутову площину, одразу стикаємось із низкою прерогатив так званою права «але». Через надсучасні технології, ЗМІ, пресу, людському суспільству нав'язується певного роду фаталізм, астрологічна доленосність чи радше параноїдальність. Двадцять перше століття радикально змінює напрями суспільного життя, встановлюючи нові акценти, настільки штучні, що в результаті суспільний індивід набуває «пост-людського» характеру [14, ст. 64-82].

Сьогодні людство вже не ступає гордо стежиною своєї історії. Тиха колись хода, давно переросла у біг із перманентною інтенсифікацією темпу. Новітній прогрес легко переступив давні традиції, переступив гуманізм, переступив саму особистість. Шалений темп історії людства уподібнюється остракізму, – втечі від Бога. Причому як і вигнанцем, так і суддею, виступає людина. Постмодерна організація суспільства із її функціональним раціоналізмом легко перетворює активних суб'єктів на «функціонерів», котрих «завжди й скрізь можна замінити іншими; які мають таку саму освіту, готові виконувати завдання своїх попередників з тією ж продуктивністю» [11, ст. 92-100].

Раніше пропагований і поширюваний тип індустріального суспільства залишається позаду. У соціумі й культурі актуалізуються безпрецедентні явища та процеси, не передбачувані в минулому. Змінюються погляди і структури, через що традиційні моральні цінності відсуваються на задній план, перетворюючись на периферійні анахронізми. А традиційні їх носії зараховуються до категорії «законкомпсованих маргіналів» суспільства. Натомість доволі претензійно та експансивно висуваються нові пріоритети, особливо серед молодих людей, котрі прагнуть швидше влитись у вир життя.

Колись «традиційні установи, закони та й спосіб думання й відчуття, – говорить Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі (Gaudium et spes), – здається не завжди можна добре пристосувати до сьогоднішніх обставин; звідси виникає велике замішання і в поведінці, і в окремих засадах поведінки» [5, § 8, ст. 505-506]. Нішу витісненої традиційної культури в постіндустріальному суспільстві перебирає на себе технологія. Як об'єктивно зазначає проф. соціології Наталя Черниш, «культура стає «тектурою» (техніка + культура). [...] Твориться безприродний технічний світ, виникає штучна реальність як нове середовище проживання людини» [14, ст. 64-82]. Потужні інформаційні потоки буденності та сприймаючись органічно – як належне – викривляють здатність людини відчувати глибинні емоції і почуття. Відбувається цікаве явище – «фрагментації свідомості». Людина сприймає соціальний простір і час короткими, однак надінтенсивними порціями-еонами, котрі покликані формувати погляд та кредо життя індивідуумів. Людський дух – квінтесенція культури, – завідомо черствіє, втрачаючи свою глибину. Більш того, як переконливо заявляє Нік Мерсер, – у постмодернізмі глибина як така взагалі відкидається [10, ст. 256-274]. Світ уявляється абстрактно: контрастно і розмито, лише як спосіб менеджменту життя. Постмодернізм не надає екзистенції жодного змісту, оскільки для його носіїв змісту просто немає. Реальність радше схожа на калту, в якій плавають уламки культур і в парадоксах та колізіях якої сучасна людина намагається самоутвердитись.

Немає жодних сумнівів, що весь життєвий амбієнт та загальні тенденції суспільства, безпосередньо впливають як на всі більші чи менші соціальні групи людей, так, зокрема, й на кожного індивідуума, що живуть і діють у ньому. Не є винятком і релігійне життя. Із позитивного боку, – сучасна техногенність забезпечує відхід від магічності культів, забобонів, срямовуючи особистість до діяльності розуму і віри. З

іншого, негативного боку – величезна кількість людей практично відходить від релігії, від Церкви, від Бога. «Сьогодні, відмінно як у минувшині, – зазначає Душпастирська Конституція про Церкву у сучасному світі, – не є вже чимсь то надзвичайним і особистим заперечувати Бога і релігію або на них не зважати; бо сьогодні не рідко це вважається вимогою наукового прогресу або якогось нового гуманізму» [5, § 7, с. 505]. Для підставового доказу цієї тези прикладно можна розглянути ситуацію, яка склалася в Україні. Так, нещодавно УЦЕПД ім. Разумкова, з метою виявлення суспільної думки щодо питань релігії та питань Церкви, було проведено соціопитування 2018 респондентів у всіх регіонах України. Статистичне дослідження виявило наступні факти: близько 37, 4 % опитуваних, відповіли ствердно на запитання: «Чи відвідують вони Церкву?»; 37, 8 % дали негативну відповідь; а 21, 9 % визнали себе невірними; взагалі не визначились – 2, 9 % [3].

Проте, як об'єктивно зазначають соціодослідники фонду ім. Разумкова, загалом серед опитаних, котрі визнали себе вірними, далеко не всіх можна назвати «воцерковленими», себто практикуючими християнами. Із 70, 6 % вірних, лишень 5, 9 % відвідують Церкву частіше раз на тиждень; 13, 7 % – один раз на тиждень; 18, 7 % – вважають за необхідне побувати у храмі раз на місяць; 52 % – присутні у Церкві лишень на релігійні свята [3].

Іншим болючим питанням, на якому надто революційно відобразився сучасний техногенний «прогрес» і яке завжди бережно плекається Церквою, є питання сім'ї і сімейних стосунків. Чимало сучасних науковців-дослідників ставлять нині під сумнів існування інституту сім'ї як такого. У зв'язку з утворенням нових сімейних форм: «випробувальний шлюб» (шлюб із свого роду контрактною угодою, темпорального характеру, без дітонародження); «консенсуальний шлюб» (шлюб за згодою сторін без належної реєстрації); «серійна моногамія» (багаторазові шлюби); «візитні

союзи» (окремипне проживання суб'єктів союзу із короткочасовими зустрічами – часами візитів); «одностатеві шлюби», та інш. [14, ст. 64-82], все частіше можна почути думку про загибель сім'ї. Далеко небезпідставним є також твердження про суспільну втрату свідомості гріха. Перенесення релігійних переконань у внутрішньо-індивідуальну сферу загрозово поляризує колись єдину мораль на дві частини: приватну і публічну. Тому часами бюрократизовані соціально-політичні інститути, намагаючись приховати від людей зло і гріх, що в них панують, планово і стратегічно усувають релігію на задній план, що відповідно призводить до витворення суб'єктивної моральної оцінки як у публічних питаннях, так і в поведінці людини [11, ст. 92-100]. Церковне поняття «совість» чи Кантів «категоричний імператив» залишаються сьогодні безсилим і неспроможним вплинути на ситуацію - і не через їхню слабкість, але через помилкову девіантність. Категорії гріха, колись такі неприйнятні та недопустимі, в наш час вважаються новими прогресивними нормами моралі, основою поступу і розвитку. Полотно суспільного життя поступово перетворюється на терен розгулу різномірних соціальних недуг: корупції, бюрократії, аморальності, злочинності, пияцтва, що загалом віддаляє людство від Бога, штовхаючи його до духовної деградації. Однак надзвичайно позитивним є той факт, що культурне та соціальне буття є багатсвимірним у своїй суті, і в ньому зароджується, живуть та розвиваються різновекторні тенденції. Відчуваючи надзвичайно глибоку духовно-культурну кризу, людина шукає альтернативних шляхів її подолання, повертаючись до духовного, до Церкви. Церква вірить і навчає: «що ключем, осередком і ціллю всієї людської історії є її Господь і Вчитель. А крім того, Церква стверджує, що в усіх перемінах є багато чогось такого, що є незмінне і має свою основу в Христі, який є той самий вчора, сьогодні і навіки» [5, § 7. с. 509].

Вся історія людської цивілізації становить динамічний взаємозв'язок Церкви із Державою. Новонародженому християнству вистачило кількох століть, щоб стати державною релігією однієї із наймогутніших тогочасних імперій. За часів своєї ранньої історії Церква визначила основоположні доктрини богослов'я, сформувала догматичне вчення, котре функціонує і досі. Перетворення колишньої периферійної релігії меншин на державну, вочевидь змінило самовираження Церкви. Колишня переслідувана і гнана жертва почала сама активно боротись за владу та сфери впливу. Як пише Уве Бірнштейн: «Прагнення Церкви отримати владу в кінцевому результаті пережило саму Римську Імперію» [2, с. 11]. Подальша історія людства зовсім не однозначно представляє картину співдії Церкви і держави. Чи це «Tregua Dei»¹³ раннього Середньовіччя, чи «Sacerdotium et imperium» – пізньої доби, Pax Christiana залишався стабільним у сенсі співвідношення між світською і духовною владами. Радикальні зміни приносить лиш доба Просвітництва. Традиційний зв'язок церковної і державної влади порушується. Церкву відділено від держави, внаслідок чого стається переділ функцій у всіх можливих сферах людського буття: духовній, правовій, культурній, соціальній.

У скорому часі Тридцятилітня війна (1618-1648) поклала кінець Священній Римській імперії, котра розпалась на 335 самостійних держав, що було санкціоновано Вестфальським мирним договором. Світ, а головне Європа, фактично із середини XVII століття розпочинає нову еру культурних, політичних та міждержавних відносин. Значно активізується і інтенсивно розвивається політика міжнародної дипломатії. Дипломатичні представники багатьох країн вперше заявляють про необхідність кодифікації і опрацювання законів і звичаїв війни; домінантною стає

¹³ «Tregua Dei» – із лат. оз. «Боже перемир'я». Церква борячись проти міжособиць, у дні свят, своїм авторитетом оголошувала перемир'я.

ідея Г. Гроція¹⁴, – «пом'якшення законів війни» [4, с. 56].

Що стосується Церкви, то слід зазначити, що вона, завжди була пропагандистом соціальних ідей - життя, гуманності і прав людини, а тому не могла залишатись осторонь моментів їх вирішення. Окрім того, за триста років, що минули з часу проведення Тридентського Собору, ситуація Церкви змінилась настільки, що визріла необхідність дати собі звіт про минуле і зробити певні висновки на майбутнє. Період понтифікату Римського Архієрея Пія IX (1846-1878) характеризується певною кількістю знаменних подій, що відбулися у житті Церкви: 1) перестала існувати Церковна Держава; 2) папський «Силлабус» різко висловився проти тогочасної духовної культури та сучасної держави; 3) І Ватиканський Собор конституційно оформив головні приєписи римсько-католицької віри; 4) проголошено догмат про непомильність папи. Усі ці події відіграли важливу роль у відході римського папського престолу від світської влади та привернули на перше місце пасторальний та моральний аспекти у владі Церкви [8, с. 363].

Сьогодні на зорі третього тисячоліття християнства необхідно врахувати, що попри зовнішні та внутрішні небезпеки, Церква вижила як інтелектуально так й інституційно. Двадцять століття було богословсько- продуктивним у соціальному плані і, як пишуть Тео Кернер та Ульріх Ру у статті «Нова орієнтація сучасного світу», – «після невних помилок та гріхів [християнство] встановило плідотворчі відносини із державно-правовою демократією і активно захищало бідних і нужденних» [7, с. 380].

Якщо ж брати до уваги вужчий контекст – українське суспільство, то як зазначає Мирослав Маринович: «...після

довгих десятиліть вимушеної ізоляції Церкви обоє давніх знайомих – Церква й суспільство, що творили колись одне нероздільне ціле, зустрічаються сьогодні як два незнайомці, котрі відчувають велику потребу зійтись, та водночас сповнені недовіри й упередження, подолати які їм не завжди під силу» [9, с. 33].

Після всього нами викладеного, ставлячи запитання – «якою ж є роль і функції Церкви у соціальній сфері»; належить сказати, що саме Еклезія Христова залишається і надалі незмінним і вірним орієнтиром людству у штурмовому океані життя. Основою і керівною силою соціальної доктрини Церкви виступає об'єктивна концепція людської особистості та її безцінної вартості в Божих очах [13, с. 17]. Шанування людської особи, її свободи волі, її людських прав – така позиція Церкви здобула величезний авторитет у суспільстві. Звичайно, соціальне вчення Церкви це не «fuga mundi»¹⁵, але й не енциклопедія вирішень усіх казусів життя. Радше можна назвати його “мудрістю життя”. Тією мудрістю, про яку Митрополит Андрей (Шенгійський) пише: «Ціла мудрість життя полягає в цьому одному, щоб любити те, що на правду є добром. І хто зумів би так любити лише справжнє добро, – той був би наймудрішим і святим чоловіком. А тим справжнім добром, – є те все, що веде до Бога! А найбільшим, найсовершеннішим і безоглядним добром – є сам Господь Бог» [1, с. 42].

На жаль, в сьогоденнішому суспільстві пріоритетною залишається матеріалістична позиція, котра витискає духовне начало на маргінес. Багатство трактується як ціль, вища за всі інші, ставиться навіть вище за Бога та цінується більше, ніж вчинок добра чи милосердя. Майно стає непоборною перешкодою на шляху до спасіння, перетворюючись на персоналіфіковане зло: «Яка користь людині, як світ цілий здобуде, а занепастиє власну душу? Що може людина дати змін за

¹⁴ Тридцятилітня війна (1618-1648), спонукала відомого голандського вченого-юриста Гуго Гроція (1583-1645 рр.) до написання книги «Про право війни і миру», головною ідеєю якої стала концепція «temperamenta» [«пом'якшення прав і законів війни»].

¹⁵ «fuga mundi» – з лат. озн. втеча від світу.

власну душу?» (Мт. 16:26). Сьогодні, як ніколи актуально, звучать слова Митрополита Андрея (Шептицького): «А се говорю до вас, що шукаєте сили економічної без моральності, без закону Божого. Неможливий є бит економічний без моральності, бо є неможливий без суспільного ладу; а ладу суспільного нема, де нема рівноваги прав і обов'язків. А сеї рівноваги нема, де нема етики. Рівно ж неможливим є бит економічний, опертій на етиці, котру розуміється як справу приватну кожного зосібна; бо така етика є передовсім у кожного ріжна, а для того не має досить сили до удержання рівноваги в суспільності» [1, с. 6].

Поняття «морального обов'язку», «солідарності» та «цілісності нації», котрі зараз особливо гостро стоять перед Церквою не є єдиними її місіями у світі. Сьогоднішній homo oeconomicus (лат. «людина господарська»), як і у всі часи, залишається в душі homo adogens (лат. «людина релігійна»), тому першочерговим завданням і місією Церкви є «достукатись» до душі кожної людини, щоб допомогти їй досягнути вічне життя. За різного роду «психологічними витісненнями», «бар'єрами свідомості» та штучно роздутим «супер-его» криється ранима душа, котра потребує Господа і котрій Церква зобов'язана вказати дорогу до Нього. І це є основним завданням, до якого Церква була покликаною Христом-Засновником ще 2 тисячі років тому. Реалізація цього завдання в сучасну епоху не обмежується лишень словом («verbum»), але вимагає ще й прикладу життя – діла («орег»), щоб уможливити його виконання, потрібна симбіотична єдність – *verbum et orega*. Тому миряни, священство, ієрархія, – всі хто творить Церкву Христову – не є суспільним дозатором віри і моралі, але прикладом нової якості суспільства. Суспільства, де панує любов, віра, терпимість, солідарність та єдність.

Специфічною в українському суспільстві є роль Греко-Католицької Церкви. Як зазначає проф. Наталія Черниш, «в Україні в умовах існування декількох

Церков, підходи яких до розуміння суспільства та його проблем суттєво відрізняються [...] зростає потреба отримати вірогідні знання про сучасний стан нашого суспільства, його недуги і негаразди, його потреби та нужди. У цьому особливо зацікавлена й Церква, тому що зміни в суспільному житті зараз відбуваються із збільшеною швидкістю, на що соціальна доктрина Церкви має так само швидко й адекватно реагувати» [14, ст. 64–82].

Ще однією функцією Церкви у всі часи та епохи, вважалось плекання культури та духовних вартостей. Не можна сьогодні відкрито сказати, що Церква залишається культурним авангардом суспільства. Та й немає їй потреби бути ним. Не може Церква очолювати деструктивну культуру суспільства, де панують ідеї гомосексуалізму, лібералізму, культури смерті – евтаназії та інше. Церква – совість суспільства і її обов'язком було, є, і завжди залишиться реагувати на «акультурність» нації, неприродність людських бажань, застерігати від аморальності діянь. Вона ж це робить способами, які їй лишень притаганні, які радше, ніж бути протагоністом на сцені маскультури, полягають в тому, щоб бути закваскою, яка настільки скоригує з часом моральні манери сучасного існування, що знову культура передбачатиме, що людина творча в повному розумінні тільки тоді, коли вияв її існування буде позитивно позиціонований до свого Творця.

Використана література

1. Андрей (Шептицький) Митр. Церква і суспільне питання // *Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944.* – Львів, 1998. – т. II. – кн. 1.
2. Бирнштейн У. Община Иисуса становится государственной религией // *Хроники Христианства.* – Москва, 1999.
3. «До питання релігійної свободи» // <http://www.zhaba.org.ua/sophia/liberty.html>
4. Дмитрієв А. І., Муравйов В. І. *Міжнародне публічне право.* – Київ, 2001.
5. Душпастирська Конституція про Церкву у сучасному світі *Gaudium et spes* [Радість і надія]

// *Документи Другого Ватиканського Собору*. – Львів, 1996.

6. Дюррозель Ж.-Б. *Історія дипломатії від 1919 року до наших днів*. – Київ, 1999.

7. Кернер Т, Ру Ульріх. Новая ориентация современного мира // *Хроника христианства*. – Москва, 1999.

8. Лортц Й. *Історія Церкви*. – в 2 томах, – т. II, – Москва, 2000.

9. Маринович М. Соціальна місія Церкви як суть її служіння // *Богословія*. – Львів, 2002. – т. 66. – кн. 1-2, – С. 32-37.

10. Мерсер Н. Постмодернизм и рационализм. Заключительные титры или просто рекламная пауза? // *Страницы*. – 1998, – т. 3. – № 2, – С. 256-274.

11. Пералес Е. Б. Сучасне суспільство перед обличчям зла і смерті // *Сопричастя*. – 2002/3 липень-вересень, – С. 92-100.

12. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Рим, 1963.

13. Соціальна доктрина Церкви: Короткий огляд документів // *Соціальна доктрина Церкви. Збірник статей*. – Львів, 1998.

1. Черниш Н. Аналіз суспільної проблематики в сучасному світі й участь Церкви в її вирішенні // *Церква і соціальні проблеми. Доповіді та документи. Єпархіяльний Собор Стрийської Єпархії УГКЦ*. – Львів, 2002, – С. 64-82.

Summary

Mykhailo Dymyd

THE SOCIAL ROLE AND FUNCTION OF CHURCH AS A FACTOR OF SOCIAL MORALITY

The article consists of short analysis of modern society and position, role and tasks of Church in it.